

Political and Social Enemy Studies with Emphasis on the Quranic Thoughts of Imam Khamenei

Baqir Riahi Mehr¹ , and Hossein Sepehrifard²

1. Assistant Professor of Quran and Oriental Studies, Higher Institute of Quran and Hadith, Al-Mustafa International University: dr.riahi@chmail.ir

2. Corresponding Author, PhD in Quranic Sciences, Faculty of Quran and Hadith, University of Religions and Denominations, Qom, Iran: sepehrifard.hosein@gmail.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received: 10 March 2025

Received in revised form:
5 April 2025

Accepted: 26 April 2025

Available online: 5 May 2025

Keywords:

Political-social enemy recognition,
Imam Khamenei,
Holy Qur'an,
Counter-strategies,
Soft war.

ABSTRACT

Objective: This study aims to explore the political and social dimensions of enemy recognition based on Qur'anic teachings and the thoughts of Imam Khamenei. The significance of this research lies in the fact that enemy recognition is not merely a theoretical concept but a practical necessity for preserving religious identity, political independence, and social cohesion in Islamic societies.

Method: The research adopts a descriptive-analytical method using library sources. Data were collected from the Qur'an, authoritative exegetical works, and the speeches and writings of Imam Khamenei concerning enemy recognition, and were analyzed through content analysis.

Results: Findings reveal that the Qur'an provides a comprehensive framework for enemy recognition, classifying enemies into two main categories: overt (such as disbelievers, polytheists, and hypocrites) and covert (such as internal hypocrisy, moral weaknesses, and cultural infiltration). Imam Khamenei's views, inspired by the Qur'an and historical experience, confirm and expand upon this framework. According to him, the most dangerous internal threats include hypocrisy, weakening of national spirit, and cultural-economic dependency, while external enemies use tools such as economic sanctions, soft warfare, and cultural invasion to undermine Islamic societies. Both the Qur'an and Imam Khamenei emphasize counter-strategies such as strengthening faith, fostering social unity, raising public awareness, enhancing defensive capacity, resisting soft war, and promoting economic self-reliance.

Conclusion: The study concludes that establishing a comprehensive system of enemy recognition in Islamic societies is essential, grounded in Qur'anic principles while enriched with strategic contemporary analysis. Enemy recognition thus emerges not only as a religious duty but also as a vital requirement for safeguarding independence, security, and cultural identity in the modern world.

Cite this article: Riahi Mehr, B., & Sepehrifard, H. (2025). Political and Social Enemy Studies with Emphasis on the Quranic Thoughts of Imam Khamenei. *The Quran and Science*, 19 (36), 37-66. <http://doi.org/10.22059/jlib.2025.394141.1779>

© The Author(s).

Publisher: Al-Mustafa International University.

DOI: <http://doi.org/10.22059/jlib.2025.394141.1779>

Introduction

In today's world, political and social phenomena are heavily influenced by internal and external forces and threats, making accurate recognition of these threats vital for maintaining national integrity, cultural identity, and societal security. In this context, enemy studies serves as an analytical framework, playing a key role in explaining and predicting threatening behaviors. On one hand, scientific analysis of enemy studies can lay the groundwork for formulating strategic policies in addressing real and structural threats, and on the other hand, it provides the necessary environment for social cohesion and defense of fundamental values and principles of society. Enemy analysis in political and social studies is presented as a tool for identifying and explaining internal and external threatening factors in society. A precise analysis of this phenomenon enables the prediction of trends in conflict and political tensions, assisting policymakers in developing appropriate defensive strategies and responses. Furthermore, at the social level, enemy studies leads to identifying the causes and factors that create discord and division among various segments of society. Thus, accurate knowledge of the enemy and countering strategies can foster unity, social cohesion, and sustainable development. The Holy Quran, with its ethical and social approach, has long been regarded as an inspiring source for analyzing social phenomena. The Quran not only explores concepts related to enmity but also provides practical guidance for confronting moral and social threats through directives based on piety, unity, and solidarity. In this regard, utilizing Quranic thoughts can serve as a novel approach in analyzing political and social issues—an approach that emphasizes ethical values and creates an operational space for formulating intelligent strategies to confront enemies. Imam Khamenei, as one of the most prominent contemporary Islamic thinkers, presents a comprehensive and multidimensional perspective on enemy studies. In his analysis of the enemy, he addresses not only religious and ethical aspects but also draws on historical experiences and strategic approaches in defensive policies. His views on internal and external enemies, as well as cultural and economic threats, provide a practical and theoretical framework for identifying threats and formulating countermeasures. The position of this thinker among Islamic scholars stems from the unique combination of Quranic ideas with contemporary strategic analyses, which can serve as a new model for confronting enmity phenomena at both national and international levels.

Objective

A precise examination of enemy studies from the Quranic perspective and the thoughts of Imam Khamenei lays the groundwork for presenting strategic and practical solutions to political and social threats. This research aims to clarify the various dimensions of enemy studies by combining religious viewpoints with contemporary analyses and to offer scientific suggestions for countering the enemy in different contexts.

Research Method

This research employs a descriptive-analytical method and relies on library sources to explore the Quranic thoughts of Imam Khamenei in identifying and confronting internal and external enemies.

Findings

The findings indicate that examining the various dimensions of enemy studies from the perspective of the Holy Quran and the thoughts of Imam Khamenei shows that enemy studies is not only a theoretical concept but also a practical and strategic necessity for Islamic societies. The research findings reveal that the Holy Quran, as the primary knowledge source for Muslims, provides a comprehensive framework for recognizing internal and external enemies. From a Quranic perspective, enemies can be categorized into two groups: overt enemies (such as disbelievers, polytheists, and hypocrites) and hidden enemies (such as hypocrisy, moral weaknesses, and cultural infiltration). This categorization is emphasized not only in the verses of the Quran but also in the thoughts of Imam Khamenei. The Supreme Leader believes that enemy studies without a deep understanding of the infiltration and aggressive methods of enemies is not feasible. From his viewpoint, internal enemies, particularly hypocrisy, a weakened national spirit, and cultural and economic dependency, pose some of the most dangerous threats to Islamic societies. Conversely, external enemies seek to undermine the religious identity and independence of Islamic societies through tools such as economic sanctions, soft warfare, and cultural invasions. The countermeasures against the enemy, both in the Holy Quran and in the statements of the Supreme Leader, are based on strengthening faith, social unity, raising awareness, enhancing defensive capabilities, confronting soft warfare, and achieving economic self-sufficiency. These measures are proposed not only as religious recommendations but also as practical strategies for resisting internal and external threats.

Conclusion

The ultimate result of this research emphasizes the necessity of establishing a comprehensive enemy studies system in Islamic societies based on Quranic teachings and strategic analyses. Recognizing enemies, analyzing their methods, and providing practical countermeasures are among the fundamental responsibilities of intellectual elites and political and social decision-makers. This research also suggests that future investigations in this area can deepen the understanding of effective ways to confront emerging threats by emphasizing comparative analyses between Quranic enemy studies and contemporary soft warfare strategies. Therefore, enemy studies is not only a religious matter but a necessity for preserving the independence and cultural and social identity of Islamic societies, which must be continually and scientifically examined and reviewed.

دشمن‌شناسی سیاسی - اجتماعی با تأکید بر اندیشه‌های قرآنی امام خامنه‌ای

باقر ریاحی مهر^۱، حسین سپهری فرد^۲ ✉

۱. استادیار گروه قرآن و مستشرقان مجتمع آموزش عالی قرآن و حدیث جامعه المصطفی العالمیه (ص)، قم، ایران، رایانامه: dr.riahi@chmail.ir

۲. نویسنده مسئول، دکتری گروه علوم قرآنی، دانشکده قرآن و حدیث، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران، رایانامه: sepehri.fard.hosein@gmail.com

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

هدف: این پژوهش با هدف تبیین ابعاد سیاسی - اجتماعی دشمن‌شناسی بر پایه‌ی آموزه‌های قرآنی و اندیشه‌های امام خامنه‌ای انجام شده است. اهمیت تحقیق در این است که دشمن‌شناسی نه تنها ابزاری نظری، بلکه ضرورتی عملی برای حفظ هویت دینی، استقلال سیاسی و انسجام اجتماعی جوامع اسلامی محسوب می‌شود.

روش: پژوهش به شیوه‌ی توصیفی - تحلیلی و با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای انجام شده است. داده‌ها شامل آیات قرآن کریم، تفاسیر معتبر، و بیانات و آثار امام خامنه‌ای در حوزه دشمن‌شناسی گردآوری و تحلیل محتوایی شده‌اند.

یافته‌ها: نتایج نشان داد که قرآن کریم چارچوبی جامع برای دشمن‌شناسی ارائه می‌کند و دشمنان را به دو دسته‌ی آشکار (کفار، مشرکان و منافقان) و پنهان (نفاق درونی، ضعف‌های اخلاقی و نفوذ فرهنگی) تقسیم می‌نماید. اندیشه‌های امام خامنه‌ای نیز با الهام از قرآن و تجربه‌ی تاریخی معاصر، این تقسیم‌بندی را تأیید و تکمیل کرده است. از نگاه ایشان، مهم‌ترین تهدیدات داخلی شامل نفاق، ضعف روحیه‌ی ملی و وابستگی فرهنگی - اقتصادی است؛ در حالی که دشمنان خارجی از ابزارهایی همچون تحریم اقتصادی، جنگ نرم و تهاجم فرهنگی برای تضعیف جوامع اسلامی بهره می‌برند. راهکارهای مقابله با این تهدیدات، در قرآن و بیانات امام خامنه‌ای، بر اصولی چون تقویت ایمان، وحدت اجتماعی، ارتقای آگاهی عمومی، تقویت بنیه‌ی دفاعی، مقابله با جنگ نرم و خوداتکالی اقتصادی استوار است.

نتیجه‌گیری: این پژوهش بر ضرورت ایجاد نظامی جامع برای دشمن‌شناسی در جوامع اسلامی تأکید دارد؛ نظامی که هم بر آموزه‌های قرآنی مبتنی باشد و هم از تحلیل‌های راهبردی معاصر بهره گیرد. بدین ترتیب، دشمن‌شناسی نه تنها یک وظیفه‌ی دینی، بلکه ضرورتی حیاتی برای صیانت از استقلال، امنیت و هویت فرهنگی جوامع اسلامی به‌شمار می‌رود.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۲۰

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۱/۱۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۱۵

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۳/۲۸

کلیدواژه‌ها:

دشمن‌شناسی سیاسی - اجتماعی، امام خامنه‌ای، قرآن کریم، راهبردهای مقابله، جنگ نرم.

استاد: ریاحی مهر، باقر؛ و سپهری فرد، حسین (۱۴۰۴). دشمن‌شناسی سیاسی - اجتماعی با تأکید بر اندیشه‌های قرآنی امام

خامنه‌ای. *قرآن و علم*، ۱۹ (۳۶)، ۳۷-۶۶. <http://doi.org/10.22059/jlib.2025.394141.1779>

© نویسندگان.

ناشر: جامعه المصطفی العالمیه.

مقدمه

در دنیای امروز، پدیده‌های سیاسی و اجتماعی به شدت تحت تأثیر نیروها و تهدیدات داخلی و خارجی قرار دارند. شناخت دقیق این عوامل برای حفظ یکپارچگی ملی، هویت فرهنگی و امنیت جامعه، امری حیاتی محسوب می‌شود. در این میان، دشمن‌شناسی به عنوان چارچوبی تحلیلی، نقش کلیدی در تبیین و پیش‌بینی رفتارهای تهدیدآمیز ایفا می‌کند. از یک سو، تحلیل علمی دشمن‌شناسی می‌تواند زمینه‌ساز تدوین سیاست‌های استراتژیک در مواجهه با تهدیدات واقعی و ساختاری باشد و از سوی دیگر، بستر لازم برای تقویت همبستگی اجتماعی و دفاع از ارزش‌های بنیادین جامعه را فراهم آورد.

در مطالعات سیاسی و اجتماعی، دشمن‌شناسی ابزاری مهم برای تشخیص و تبیین عوامل تهدیدآمیز درونی و بیرونی جامعه محسوب می‌شود. تحلیل دقیق این پدیده، امکان پیش‌بینی روندهای نزاع و تنش‌های سیاسی را فراهم ساخته و به سیاست‌گذاران کمک می‌کند تا استراتژی‌های دفاعی و مقابله‌ای مناسبی تدوین کنند. افزون بر این، در سطح اجتماعی، دشمن‌شناسی به شناسایی علل اختلاف و نفاق میان اقشار مختلف جامعه کمک می‌کند. بنابراین، شناخت صحیح دشمن و راهکارهای مقابله با آن می‌تواند موجب تقویت وحدت، انسجام اجتماعی و توسعه پایدار گردد.

قرآن کریم، با برخورداری از رویکردی اخلاقی و اجتماعی، از دیرباز به عنوان منبعی الهام‌بخش در تحلیل پدیده‌های اجتماعی مطرح بوده است. این کتاب مقدس نه تنها به بررسی مفاهیم مرتبط با دشمنی پرداخته، بلکه با ارائه دستورالعمل‌هایی مبتنی بر تقوا، وحدت و همبستگی، راهنمایی عملی برای مقابله با تهدیدات اخلاقی و اجتماعی ارائه می‌دهد. در این راستا، بهره‌گیری از اندیشه‌های قرآنی می‌تواند به عنوان رویکردی نوین در تحلیل مسائل سیاسی و اجتماعی مورد استفاده قرار گیرد؛ رویکردی که ضمن تأکید بر ارزش‌های اخلاقی، زمینه تدوین راهبردهایی هوشمندانه در مقابله با دشمنان را فراهم می‌آورد.

امام خامنه‌ای، به عنوان یکی از برجسته‌ترین متفکران اسلامی معاصر، دیدگاهی جامع و چندبعدی درباره دشمن‌شناسی ارائه داده‌اند. ایشان، در تحلیل دشمن، نه تنها به ابعاد مذهبی و اخلاقی توجه کرده‌اند، بلکه با بهره‌گیری از تجربیات تاریخی و رویکردهای استراتژیک، اصول دفاعی را نیز بررسی نموده‌اند. دیدگاه‌های ایشان درباره دشمنان داخلی و خارجی، فرهنگی و اقتصادی، چارچوبی عملی و نظری برای شناسایی تهدیدات و تدوین راهکارهای مقابله‌ای به دست می‌دهد.

جایگاه این متفکر برجسته در میان اندیشمندان اسلامی، ناشی از ترکیب منحصر به فرد اندیشه‌های قرآنی با تحلیل‌های استراتژیک معاصر است. این رویکرد می‌تواند به عنوان الگویی نوین برای مواجهه با پدیده‌های دشمنی در سطح ملی و بین‌المللی محسوب شود.

در نتیجه، بررسی دقیق دشمن‌شناسی از منظر قرآن و اندیشه‌های امام خامنه‌ای، زمینه‌ساز ارائه راهکارهای استراتژیک و عملی در مقابله با تهدیدات سیاسی و اجتماعی خواهد بود. این پژوهش می‌کوشد با تلفیق دیدگاه‌های دینی و تحلیل‌های معاصر، ابعاد مختلف دشمن‌شناسی را روشن سازد و پیشنهاداتی علمی برای مقابله با دشمن در بسترهای مختلف ارائه دهد.

پیشینه پژوهش

در چند دهه اخیر، موضوع دشمن‌شناسی از منظر علوم اسلامی، به دلیل تأثیر عمیق آن بر درک تحولات سیاسی و اجتماعی، مورد توجه پژوهشگران و اندیشمندان قرار گرفته است. مطالعات انجام‌شده در این حوزه نشان می‌دهد که مفهوم دشمن در متون اسلامی، تنها به عنوان یک دسته‌بندی ساده مطرح نیست، بلکه دارای ابعاد اخلاقی، عرفانی، اجتماعی و سیاسی متعددی است که در تبیین آن از رویکردهای فقهی، کلامی و تفسیری بهره برده شده است.

به عنوان نمونه، مقاله «دشمن‌شناسی و معارف اسلامی: بازنگری در آیات دشمن» که در مجله مطالعات اسلامی در سال ۱۳۸۷ منتشر شده، به نقد و بررسی رویکردهای تفسیری قرآن پرداخته و نشان داده است که چگونه آیات مربوط به دشمن، در بستر اخلاقی و اجتماعی اسلام معنا پیدا می‌کنند. همچنین، پایان‌نامه «دشمن‌شناسی در تفاسیر قرآنی: رویکردی تطبیقی» که در دانشگاه تهران در سال ۱۳۹۵ دفاع شده، با مقایسه تفاسیر مختلف، به تبیین ابعاد چندگانه دشمن در متون مقدس پرداخته و نشان داده است که چگونه مفاهیم دینی می‌توانند نقشی کلیدی در تحلیل ساختارهای دشمنی داشته باشند.

در حوزه کتب نیز، آثار ارزشمندی همچون «دشمن و دشمنی در اسلام» تألیف دکتر حسن انصاری (۱۳۹۰) و «اندیشه‌های اسلامی در مقابل دشمن: از نظریه تا عمل» نوشته حسین شریفی (۱۳۹۲)، به تبیین و تحلیل دشمن‌شناسی پرداخته‌اند. این آثار، با رویکردی هم‌زمان تئوریک و کاربردی، سعی در ارائه چارچوب‌های شناختی و راهبردهای مقابله با دشمنان در بسترهای مختلف سیاسی و اجتماعی داشته‌اند.

از سوی دیگر، تعدادی از پژوهش‌های صورت گرفته در حوزه اندیشه‌های اسلامی معاصر، به‌ویژه مطالعاتی که به بررسی دیدگاه‌های متفکرانی چون امام خامنه‌ای پرداخته‌اند، عمدتاً بر جنبه‌های نظامی و استراتژیک دشمن‌شناسی متمرکز بوده‌اند. این مطالعات، هرچند نقاط قوتی در تحلیل ابعاد دفاعی و امنیتی ارائه داده‌اند، اما در مواردی توجه کافی به تعامل میان مفاهیم قرآنی و کاربردهای عملی در عرصه‌های اجتماعی و فرهنگی نداشته‌اند.

مقاله حاضر، در راستای پر کردن خلأ موجود در ادبیات پیشین، تلاش دارد با تلفیق سه محور اصلی -اهمیت دشمن‌شناسی در عرصه‌های سیاسی و اجتماعی، نقش اندیشه‌های قرآنی در تحلیل مسائل سیاسی و اجتماعی، و جایگاه امام خامنه‌ای به عنوان یک متفکر اسلامی در تحلیل دشمن‌شناسی- چارچوبی یکپارچه ارائه دهد. از نقاط تمایز این پژوهش می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- یکپارچگی نظری: برخلاف مطالعات گذشته که یا به بررسی ابعاد سیاسی-نظامی دشمن‌شناسی پرداخته‌اند یا به تحلیل متون قرآنی به صورت مجزا، این مقاله تلاش می‌کند تا با تلفیق دیدگاه‌های قرآنی و اندیشه‌های امام خامنه‌ای، چارچوبی جامع و چندبعدی برای تحلیل دشمن ارائه دهد.

- تحلیل چندسطحی: پژوهش حاضر، به بررسی ابعاد اخلاقی، دینی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و نظامی دشمن‌شناسی می‌پردازد و بدین ترتیب، از رویکردهای تک‌بعدی گذشته فاصله می‌گیرد.

- کاربردی بودن نتایج: این مطالعه، علاوه بر ارائه تحلیل نظری، به ارائه راهکارهای عملی و استراتژیک برای مقابله با تهدیدات در سطوح مختلف پرداخته و می‌تواند برای سیاست‌گذاران و نهادهای مرتبط در تدوین استراتژی‌های دفاعی و اجتماعی مفید واقع شود.

با توجه به این تمایزات، مقاله حاضر می‌تواند به عنوان یک مرجع نوین در مطالعات دشمن‌شناسی، همچون پلی ارتباطی میان ارزش‌های دینی و تحلیل‌های معاصر در حوزه سیاست و اجتماع، مورد استفاده قرار گیرد.

الف. تعریف دشمن‌شناسی

واژه «دشمن» در زبان فارسی، مرکب از دو جزء «دُش» (به معنای زشت و بد) و «مَن» (به معنای نفس و ذات) است. ترکیب این دو کلمه، به معنای بدنفس، بددل، زشت طبع، بدخواه و کسی که ضرر می‌رساند می‌باشد (دهخدا، ۱۳۸۰: ۹۵۹۳/۷). این واژه همچنین به کسی که خواهان بدی و زیان دیگری است و نسبت به او کینه و دشمنی در دل دارد اطلاق می‌شود (عمید، ۱۳۸۱: ۶۰۳).

در حوزه علوم سیاسی و اجتماعی، دشمن‌شناسی به عنوان یک چارچوب نظری و تحلیلی برای شناسایی، طبقه‌بندی، و بررسی عوامل تهدیدآمیز در سطوح مختلف جامعه مطرح می‌شود. این رویکرد تأکید دارد که درک دقیق از «دشمن»، نه تنها در تعیین سیاست‌های دفاعی و امنیتی بلکه در شکل‌گیری هویت‌های سیاسی و اجتماعی و روندهای تصمیم‌گیری کلان نقش بسزایی دارد.

به عنوان نمونه، جرویس^۱ (Jervis, 1976: 123) می‌نویسد که نحوه ادراک دشمن توسط رهبران سیاسی می‌تواند منجر به اتخاذ تصمیمات استراتژیک خاصی شود. افزون بر این، بوزان و هنسن^۲ (Buzan & Hansen, 2009: 45-48) بیان می‌کنند که تحلیل سیستماتیک دشمنی و شناسایی الگوهای تهدیدآمیز، زمینه‌ساز تدوین راهبردهای دفاعی و تقویت همبستگی اجتماعی در جامعه است.

این دیدگاه‌ها نشان می‌دهد که دشمن‌شناسی، فراتر از یک تعریف صرفاً لغوی است و ابعاد روان‌شناختی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی را در بر می‌گیرد.

ب. دشمن‌شناسی در قرآن

قرآن کریم در آیات متعددی به معرفی دشمنان و بررسی ابعاد مختلف دشمنی پرداخته است. به عنوان نمونه، در سوره منافقون (آیات ۱-۵)، منافقین به عنوان دشمنان درونی جامعه مسلمانان معرفی شده‌اند. این آیات، ویژگی‌های آنان و نقش تخریب‌گرشان در ایجاد تفرقه و نفاق را تشریح می‌کنند (منافقون: ۱-۵). همچنین، در سوره بقره، به ویژه در آیه ۱۶۸، کفار به عنوان دشمنان اخلاقی و فرهنگی معرفی شده‌اند؛ این آیه، مؤمنان را از مصرف اموال و تأثیرات فاسدکننده کفار بر

1. Jervis.

2. Buzan & Hansen.

جامعه برحذر می‌دارد (بقره: ۱۶۸). شیطان، به عنوان بارزترین نمونه دشمن، در آیات متعددی، از جمله آیه ۱۶ سوره فصلت، به عنوان عنصری که هدفش فریب و فساد در میان انسان‌ها است، مورد اشاره قرار گرفته است (فصلت: ۱۶).

مفهوم دشمن و دشمنی در قرآن، با واژه‌هایی همچون «عدو»، «کید» و «مکر» بیان شده است. این واژگان، در متون قرآنی، دارای معانی عمیق و چندبعدی هستند:

عدو: اصطلاح «عدو» در قرآن، به آن دسته از موجوداتی اشاره دارد که به طور صریح و آشکار با دستورات الهی مخالفت می‌کنند. طبق تفسیر المیزان، «عدو» نه تنها به دشمن فیزیکی، بلکه به دشمن معنوی و روحانی نیز اطلاق می‌شود. بدین معنا که هر عنصری که با ارزش‌های دینی و اخلاقی در تضاد باشد، می‌تواند به عنوان دشمن شناخته شود (طباطبایی، ۱۳۶۳: ۳۲۴/۲).

کید: مفهوم «کید» به معنای طرح‌ریزی دقیق و هدفمند دشمنان برای تخریب نظم اجتماعی و دینی به کار رفته است. ابن کثیر در تفسیر خود تأکید می‌کند که «کید» بیانگر برنامه‌ریزی آگاهانه دشمنان برای ایجاد تفرقه و فساد در میان مؤمنان است (ابن کثیر، ۱۴۱۹: ۱۹۸).

مکر: در مقابل، «مکر» به معنای حیله‌گری و استفاده از ترفندهای فریبکارانه برای دستیابی به اهداف دشمنانه به کار می‌رود. تفسیر الجلالین بیان می‌کند که «مکر» شامل بهره‌گیری از روش‌های پنهانی و فریب‌آمیز است که دشمنان از آن استفاده می‌کنند تا مؤمنان را به اشتباه بیندازند (سیوطی، ۱۳۹۱: ۲۱۰). افزون بر این، تفسیر معین نیز به ابعاد روان‌شناختی و معنوی این مفاهیم اشاره کرده و بر ضرورت آگاهی از «کید» و «مکر» به عنوان راهکاری دفاعی و اخلاقی تأکید دارد (معین، ۱۳۷۴: ۱۵۷).

این بررسی نشان می‌دهد که دشمن‌شناسی در قرآن، فراتر از یک دسته‌بندی ساده از دشمنان است. این مفهوم، ابعاد اخلاقی، اجتماعی، فرهنگی، روان‌شناختی، و معنوی را در بر می‌گیرد و مؤمنان را به استناد به حکمت الهی و ایجاد بصیرت نسبت به تهدیدات دعوت می‌کند.

ج. دشمن‌شناسی در اندیشه‌های امام خامنه‌ای

ولایت فقیه، با توجه به جایگاه و مسئولیتی که نسبت به آحاد مردم دارد، موظف است دشمن را به درستی به جامعه معرفی کند. از این رو، مقام معظم رهبری (دام‌ظله) در بسیاری از سخنرانی‌های خود به موضوع دشمن‌شناسی پرداخته‌اند و بررسی مفهوم «دشمن» از دیدگاه ایشان، ضروری است.

رهبر معظم انقلاب (مدظله‌العالی) در تبیین کیستی دشمن می‌فرماید: «دشمن کیست؟ هرکس که با حاکمیت نظام مستقل مردمی دینی مخالفت کند، دشمن است. طمع‌ورزان، غارتگران، سودجویان، زراندوزان، زورگویان، وابستگان مایل به فساد، و کسانی که از حاکمیت فرهنگ دینی زیان شخصی می‌بینند، همگی دشمن‌اند. البته در رأس این‌ها، دشمنان خارجی قرار دارند که بیش از همه ضرر دیده‌اند. آمریکا بیش از همه از تشکیل حکومت اسلامی خسارت دید و همچنان آسیب می‌بیند؛ آن‌ها جلوتر از همه‌اند. صهیونیست‌ها نیز چنین‌اند، کمپانی‌های بزرگ جهانی، جریان‌های بی‌بندوبار در بخش‌های مختلف، و سودجویانی که به منابع ثروت ملی چشم دوخته‌اند. همگی در زمره دشمنان قرار دارند.» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار جمعی از مردم قم، سال‌روز قیام ۱۹ دی، <https://farsi.khamenei.ir> :۱۳۷۹/۱۰/۱۹)

از دیدگاه مقام معظم رهبری، دشمن به دو دسته اصلی تقسیم می‌شود: ۱. دشمن بیرونی: که شامل نیروهای خارجی، دولت‌های سلطه‌گر، و جریان‌های ضداسلامی است که در تلاش برای تضعیف استقلال و هویت دینی جامعه‌اند؛ ۲. دشمن درونی: که خود به دو نوع قابل تعریف است: دشمن درون انسان: عواملی همچون هوای نفس، فساد اخلاقی، و ضعف ایمانی که فرد را از مسیر حق منحرف می‌کند. دشمن درون جامعه اسلامی: شامل نفاق، فریب‌کاری، نفوذ فرهنگی، و جریان‌هایی که با اهداف تخریبی درصدد ایجاد تفرقه و سستی در وحدت اسلامی هستند.

۱. دشمن درون

ایشان در تبیین این تقسیم‌بندی می‌فرمایند: ما دو نوع دشمن داریم: یک دشمن درونی و یک دشمن بیرونی. دشمن درونی خطرناک‌تر است. دشمن درونی چیست؟ این دشمن، همان خصلت‌های ناپسند و موانع درونی‌ای است که ممکن است در وجود ما شکل بگیرد؛ از جمله تنبلی، فقدان نشاط در کار، ناامیدی، خودخواهی‌های افراطی، بدبینی نسبت به دیگران و آینده، و نداشتن اعتماد به خود، چه به شخص خود و چه به ملت خود. این‌ها بیماری‌هایی هستند که اگر در ما وجود داشته باشند، مسیر پیشرفت دشوار خواهد شد. همواره دشمنان بیرونی ملت ایران در تلاش بوده‌اند تا این میکروب‌ها را در جامعه ایرانی نفوذ دهند. عباراتی مانند «شما نمی‌توانید»، «شما قادر نیستید»، «آینده‌تان تاریک است»، «افق‌تان تیره است»، «بیچاره شدید»، «پدرتان درآمد» ابزارهایی برای ایجاد یأس، بی‌اعتمادی به نفس، تنبلی، و وابستگی به بیگانگان بوده‌اند. این‌ها همان دشمنان درونی‌اند.» (بیانات امام خامنه‌ای در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی، ۱۳۸۶/۰۱/۰۱، <https://farsi.khamenei.ir>)

با دقت در همین بیانات، روشن می‌شود که علاوه بر دشمن درونی فردی، دشمن درون جامعه نیز قابل شناسایی است..

۲. دشمن برون

رهبر معظم انقلاب، پس از تبیین دشمن درونی - که عامل قدرت‌گیری دشمنان بیرونی است - به تشریح دشمن بیرونی پرداخته و می‌فرماید: «اما دشمن بیرونی، همان نظام سلطه بین‌المللی است، یعنی چیزی که از آن به‌عنوان استکبار جهانی یاد می‌کنیم. استکبار جهانی و نظام سلطه، دنیا را به دو دسته سلطه‌گران و سلطه‌پذیران تقسیم می‌کند. اگر ملتی بخواهد در مقابل سلطه‌گران از منافع خود دفاع کند، سلطه‌گران با آن ملت دشمنی می‌ورزند؛ بر آن فشار وارد می‌کنند و تلاش می‌کنند مقاومت آن را در هم بشکنند. این دشمن، یک ملت را هدف می‌گیرد، ملتی که می‌خواهد مستقل، عزتمند، آبرومند و پیشرفته باشد، و زیر بار سلطه‌گران نرود؛ این همان دشمن بیرونی است.» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار جمعی از مردم قم، سالروز قیام ۱۹ دی، ۱۳۷۹/۱۰/۱۹: <https://farsi.khamenei.ir>).

بر اساس بیانات مقام معظم رهبری، دشمن در ابعاد سیاسی و اجتماعی به دو دسته اصلی تقسیم می‌شود: ۱. دشمن درونی: که در دو سطح فردی و اجتماعی تعریف می‌شود و نقش مهمی در تضعیف بنیان‌های یک جامعه دارد. در سطح فردی، شامل رذایل اخلاقی مانند ناامیدی، بی‌اعتمادی، سستی و روحیه وابستگی است. این صفات، اگر در جامعه گسترش یابد، می‌تواند موجب افسردگی ملی، نبود خودباوری و تزلزل در اراده جمعی شود و زمینه تسلط دشمنان بیرونی را فراهم کند. ۲. دشمن بیرونی: که همان نظام سلطه و استکبار جهانی است و با ابزارهایی همچون تحریم اقتصادی، فشار سیاسی، جنگ روانی و تهاجم فرهنگی تلاش می‌کند اراده ملت‌های مستقل را در هم بشکند.

امام خامنه‌ای در این خصوص می‌فرماید: «پیام انقلاب ما این بود که قدرت‌های مادی، از مقابله با ارزش‌های معنوی، حرکت، و اراده انسان‌ها عاجزند.» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار میهمانان خارجی شرکت‌کننده در مراسم بزرگداشت دهه فجر، ۱۳۶۹/۱۱/۱۷: <https://farsi.khamenei.ir>).

در حوزه دشمن‌شناسی سیاسی، دشمن بیرونی با نفوذ در دستگاه‌های اجرایی، نهادهای فرهنگی و رسانه‌های داخلی سعی دارد حاکمیت دینی و مردمی را تضعیف کند. از این‌رو، مقام معظم رهبری

بارها بر جنگ ترکیبی (اقتصادی، رسانه‌ای، فرهنگی و سیاسی) تأکید کرده و خواهان هوشیاری مسئولان و مردم در برابر این تهدیدات شده‌اند.

امام خامنه‌ای مهم‌ترین هدف جنگ ترکیبی را حمله به باورهای دینی و سیاسی می‌دانند و در این خصوص می‌فرمایند: «در جنگ ترکیبی، حمله نظامی نیست، اما حمله به باورهای دینی و سیاسی است. اینکه در سوره «قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ» می‌گویید: «مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ، الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ، مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ»، خناس همان تبلیغاتچی‌های خارجی و دنباله‌روهای آن‌ها در داخل هستند؛ وسوسه می‌کنند، حقایق را دگرگون نشان می‌دهند، هدفشان سست کردن اراده ملت است، هدفشان خاموش کردن امیدها است، می‌خواهند شعله امید را در دل جوانان ما خاموش کنند، جوان را مأیوس کنند.» (بیانات امام خامنه‌ای در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی، ۱۴۰۲/۰۱/۰۱). (<https://farsi.khamenei.ir>)

در بعد اجتماعی، دشمن بیرونی از طریق شبکه‌های ماهواره‌ای، فضای مجازی و ابزارهای جنگ شناختی، تلاش دارد ارزش‌های اسلامی را تغییر دهد و سبک زندگی غربی را به عنوان الگوی مطلوب معرفی کند.

این نوع دشمنی، علاوه بر تهدید هویت دینی و ملی، موجب: سستی نهاد خانواده، کاهش روحیه ایثار و مقاومت، افزایش وابستگی اقتصادی و فرهنگی می‌شود.

از دیدگاه امام خامنه‌ای، دشمن‌شناسی سیاسی و اجتماعی نیازمند هوشیاری مداوم، تقویت بصیرت و مقاومت فعال در برابر نفوذ فکری و اقتصادی دشمنان است.

مقابله با دشمن درونی از طریق اصلاح فرهنگی، تقویت ایمان، افزایش روحیه خودباوری و گسترش گفت‌وگو، جهاد و مقاومت امکان‌پذیر است. در مقابل، مبارزه با دشمن بیرونی مستلزم حفظ استقلال سیاسی و اقتصادی، اتکا به توان داخلی و تقویت وحدت و انسجام ملی است.

از این رو، امام خامنه‌ای همواره بر انسجام ملی و حضور مردم در صحنه تأکید داشته و این مسئله را عاملی برای یأس دشمنان بیرونی و درونی دانسته‌اند. ایشان در این خصوص می‌فرمایند: «یکی از برکات حضور مردم همین است که وقتی دشمنان نگاه می‌کنند و می‌بینند که مردم پشت سر نظام هستند، احساس می‌کنند که نمی‌شود با این نظام معارضة کرد؛ چون با یک ملت نمی‌شود معارضة کرد.» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۸۸/۱۲/۶: <https://farsi.khamenei.ir>)

بنابراین، شناخت دقیق دشمن و مقابله هوشمندانه با آن، یکی از الزامات حفظ و تقویت نظام اسلامی است که در بیانات مقام معظم رهبری به عنوان یک اصل بنیادین مطرح شده است.

د. روش‌های دشمن‌شناسی در اندیشه‌های امام خامنه‌ای

مفهوم دشمن‌شناسی در اندیشه‌های امام خامنه‌ای، دارای ابعاد گسترده‌ای است که بر اساس مبانی دینی، تجربیات تاریخی، و تحلیل‌های سیاسی تبیین شده است. یکی از مهم‌ترین روش‌های شناخت دشمن در نگاه ایشان، بهره‌گیری از آیات قرآن کریم و تجارب تاریخی در تحلیل رفتار دشمنان اسلام و انقلاب اسلامی است. این روش‌ها، علاوه بر داشتن پشتوانه دینی، با استناد به تاریخ و واقعیت‌های موجود، تحلیلی عمیق از دشمن ارائه می‌دهند.

۱. استفاده از آیات قرآن در تحلیل رفتار دشمن

یکی از پایه‌های اصلی دشمن‌شناسی در اندیشه امام خامنه‌ای، تحلیل رفتار دشمن بر اساس آیات قرآنی است. قرآن کریم، با اشاره به سنن الهی و ویژگی‌های دشمنان دین، معیارهایی برای شناسایی دشمنان داخلی و خارجی ارائه می‌دهد.

مقام معظم رهبری در بیانات متعدد خود بر این نکته تأکید کرده‌اند که شناخت دشمنان اسلام بدون توجه به آموزه‌های قرآنی ناقص خواهد بود. قرآن کریم، دشمنان اسلام را به دو دسته «آشکار» (دشمنان بیرونی) و «پنهان» (دشمنان درونی) تقسیم می‌کند. امام خامنه‌ای نیز این طبقه‌بندی را مبنای تحلیل‌های خود قرار داده و معتقدند که دشمن‌شناسی، بدون درک این دوگانه، ناقص و گمراه‌کننده خواهد بود.

قرآن کریم، در آیات متعددی از کفار، مشرکان، و منافقان به عنوان دشمنان اسلام یاد کرده است. از جمله: «لَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا» (بقره: ۲۱۷)؛ «آن‌ها پیوسته با شما خواهند جنگید تا اگر بتوانند شما را از دینتان برگردانند».

علامه طباطبایی (۱۳۶۳: ۱۲۴/۲) در تفسیر المیزان بیان می‌کند که دشمنان دین هیچ‌گاه از دشمنی خود دست نمی‌کشند و تنها در صورتی که مسلمانان ضعیف شوند، موفق خواهند شد.

این آیه، بر دشمنی دائمی جبهه کفر با اسلام تأکید دارد؛ رهبر انقلاب نیز به این واقعیت اشاره کرده و آمریکا و صهیونیسم را مصداق معاصر این دشمنی می‌داند.

مکارم شیرازی نیز در تفسیر نمونه بر این نکته تأکید دارد که آیه مذکور، نشان‌دهنده برنامه درازمدت دشمنان اسلام برای از بین بردن اعتقادات مسلمانان است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۳۱۰/۲).

امام خامنه‌ای، در خصوص دشمنی تمام‌ناشدنی استکبار می‌فرماید: «دشمنان، همه همّت خود را علیه نظام جمهوری اسلامی متمرکز کرده‌اند. چگونه این کار را انجام می‌دهند؟ با حمله نظامی کاری از پیش نمی‌برند؛ خودشان هم می‌دانند. کودتا و روش‌های براندازی را تجربه کردند و دیدند که کاری از پیش نمی‌برند. یک راه برای آن‌ها باقی می‌ماند و آن نفوذ درون ملت است؛ گسترش افکار و انگیزه‌های مخالف با اسلام، همراه با تهمت، اهانت، و نارواگویی علیه انقلاب اسلامی. به تدریج، تلاش می‌کنند دل‌های مردم را نسبت به سرچشمه جوشان و فیاضی که آن‌ها را به حرکت و مقاومت واداشته است، سرد کنند. این، جزو برنامه‌ریزی‌های اصلی آن‌هاست. خودشان از این حرکت به «فروپاشی» تعبیر کرده‌اند و گفته‌اند: ما می‌خواهیم نظام اسلامی فروپاشد! فروپاشی یعنی چه؟ یعنی دچار کردن ملت به تردید، تزلزل، و دودلی نسبت به آرمان‌های انقلاب، به گونه‌ای که مردم دیگر پشتیبانی لازم را از نظام نداشته باشند. این، سیاست دشمن است.» (بیانات امام خامنه‌ای در خطبه‌های نماز جمعه، ۱۳۸۱/۰۹/۰۱: <https://farsi.khamenei.ir>).

قرآن کریم، در آیه زیر به نفاق و دشمنی داخلی اشاره می‌کند: «هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرُوهُمْ» (منافقون: ۴) < «آن‌ها دشمنند، پس از آن‌ها برحذر باشید.»، فخر رازی (۱۴۰۸: ۳۲۰/۱۵) در التفسیر الکبیر، این آیه را ناظر به منافقانی می‌داند که با چهره‌ای موجه و زبان نرم، در باطن دشمن اسلام هستند. امام خامنه‌ای، منافقان و نفوذی‌ها را از خطرناک‌ترین دشمنان برمی‌شمارد و بر دشمنی این جبهه از دشمنان، از صدر اسلام تاکنون تأکید دارند. ایشان می‌فرمایند: «امروز هم، البته کسانی هستند که نه به انقلاب، نه به اسلام، و نه حتی به تعهد ایرانی پایبند نیستند؛ اما ملت ایران، این‌ها نیستند. در زمان رسول اکرم ﷺ نیز عده‌ای عاشق شهادت بودند، مشتاق جهاد بودند، و اگر امکان رفتن به جبهه را نداشتند، گریه می‌کردند. اما در مدینه، گروهی نیز بودند که قرآن درباره آن‌ها می‌فرماید: «مَرَدُوا عَلَى التَّفَاق» (توبه: ۱۰۱) یعنی در نفاق ریشه‌دار شده بودند. یا در جای دیگری می‌فرماید: «لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ...» (احزاب: ۶۰). در خود مدینه پیامبر، افرادی بودند که قرآن آن‌ها را «مُرْجِفُونَ» می‌نامد؛ یعنی

شایعه‌پراکنان، ترس‌پراکنان، تردیدافکنان، و شبهه‌پراکنان.» (بیانات امام خامنه‌ای در مراسم سی‌وچهارمین سالگرد ارتحال امام خمینی (ره)، ۱۴/۰۳/۱۴۰۲: <https://farsi.khamenei.ir>). این بررسی نشان می‌دهد که دشمن‌شناسی در قرآن، فراتر از یک دسته‌بندی ساده از دشمنان است. این مفهوم، ابعاد اخلاقی، اجتماعی، فرهنگی، روان‌شناختی، و معنوی را در بر می‌گیرد و مؤمنان را به بصیرت، شناخت تهدیدها، و استناد به حکمت الهی دعوت می‌کند.

۲. توجه به تاریخ و تجربیات گذشته در شناخت دشمن

یکی از روش‌های مهم دشمن‌شناسی در اندیشه امام خامنه‌ای، توجه به تجارب تاریخی و عبرت‌گیری از گذشته است. ایشان معتقدند که شناخت دشمن، صرفاً یک بحث نظری نیست، بلکه باید مبتنی بر بررسی رفتارهای دشمنان در طول تاریخ باشد.

امام خامنه‌ای، بر اهمیت بهره‌گیری از تجارب تاریخی و درس‌آموزی از گذشته تأکید بسیاری دارند و در نخستین دیدار هیئت دولت چهاردهم می‌فرمایند: «باید قدر... تجربه‌ها را بدانیم. **اَلْعَقْلُ حِفْظُ التَّجَارِبِ**؛ این فرمایش امیرالمؤمنین است. امیرالمؤمنین علیه السلام، استفاده صحیح از تجربه‌ها و حفظ آن‌ها را نشانه خردمندی می‌دانند. **وَ خَيْرُ مَا جَرَّبْتَ مَا وَعَظَكَ**؛ بهترین تجربه، آن است که درس و راه را پیش‌روی شما بگذارد.» (بیانات امام خامنه‌ای در نخستین دیدار هیئت دولت چهاردهم، ۱۴۰۳/۰۶/۰۶: <https://farsi.khamenei.ir>)

امام خامنه‌ای، در بیاناتی دیگر، به تجربه بدعهدی و دشمنی آمریکا در «معاهده الجزایر» اشاره کرده و می‌فرمایند: «مشکل با آمریکا چگونه حل می‌شود؟ آیا با نشستن، مذاکره کردن، و تعهد گرفتن از آمریکا، مشکل حل می‌شود؟ [اینکه] بنشینیم و با آمریکا مذاکره کنیم، تعهد بگیریم که باید فلان کارها را انجام دهد و فلان اقدامات را نکند، آیا مشکل حل می‌شود؟ در قضیه بیانیه الجزایر، ماجرای آزادی گروگان‌ها در سال ۶۰، شما با آمریکا گفت‌وگو کردید. آن زمان، بنده نماینده مجلس بودم -البته در مجلس نبودم، در جبهه، در اهواز بودم. در همان زمان، در تهران، برخی مسئولان از طریق واسطه الجزایر، بدون رودرویی مستقیم با آمریکا مذاکره کردند- البته این اقدام مطابق مصوبه مجلس بود و غیرقانونی نبود. قراردادی تنظیم شد، تعهدات متعددی از آمریکا گرفتند: آزادی ثروت‌های ایران، لغو تحریم‌ها، عدم دخالت در امور داخلی ایران؛ در مقابل، ایران نیز گروگان‌ها

را آزاد کرد. اما آیا آمریکا به آن تعهدات عمل کرد؟ آیا تحریم‌ها را برداشت؟» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار بسیجیان، ۱۴۰۱/۰۹/۰۵: <https://farsi.khamenei.ir>)

۳. الگوبری از تاریخ صدر اسلام

رهبر معظم انقلاب، بارها به تاریخ صدر اسلام اشاره کرده و تأکید داشته‌اند که دشمن‌شناسی بدون درک وقایع تاریخی ناقص خواهد بود.

یک. ماجرای صلح حدیبیه و فریبکاری دشمن

امام خامنه‌ای، در تحلیل صلح حدیبیه، بر شناخت دقیق دشمن و عدم اعتماد به او تأکید دارند. ایشان تصریح می‌کنند که حتی اگر در شرایطی، جبهه اسلام ناچار شود با جبهه ناهق و دشمن مدارا کند، نباید از ماهیت دشمن غافل شود.

ایشان می‌فرمایند: «قضایای حدیبیه و وقایع پس از آن، از آزمایش‌های بسیار مهم و پرمعنا در دوران حیات مقدس پیامبر است. هنگامی که رسول اکرم ﷺ و مسلمانان با قصد عمره به حدیبیه رفتند، دشمن می‌خواست جنگ را بر آنان تحمیل کند. اما تدبیر الهی پیامبر مانع شد و بدون جنگ بازگشتند. پیامبر، با مشرکان قراردادی امضا کرد که چنان اهمیتی داشت که برخی روایات، نزول سوره فتح (إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا) را به همین صلح حدیبیه نسبت داده‌اند. پیامبر اکرم ﷺ، در خلال آیات قرآن، جبهه‌ها را برای مسلمانان روشن کرد و حق و باطل را مشخص ساخت. آنچه که در نظام اسلامی باید همواره مورد توجه باشد، مشخص بودن جبهه‌هاست؛ یعنی نباید جبهه حق با جبهه ناهق مخلوط شود. ممکن است جبهه ناهق، در شرایطی مورد مدارا قرار گیرد - این امری ممکن و گاهی ضروری است. ممکن است در مواردی، حتی دست دوستی با او داده شود - در جای خود، مانعی ندارد. اما زنهار! نباید خطوط فاصل به هم بخورد. باید مشخص باشد که حق چیست، هدف و روش و تاکتیک آن چگونه است، و ناهق چیست و چه هدفی را دنبال می‌کند. این‌ها نباید مورد غفلت قرار گیرد.» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۷۸/۱۰/۰۴: <https://farsi.khamenei.ir>).

دو. واقعه عاشورا و نقش خواص در شکست جامعه اسلامی

مقام معظم رهبری، همواره بر نقش خواص بی‌بصیرت در شکست جوامع اسلامی تأکید داشته‌اند. از دیدگاه ایشان، عدم شناخت صحیح از دشمن، باعث می‌شود که حتی افراد مؤمن، فریب جنگ روانی دشمن را بخورند و ناخواسته در زمین او بازی کنند.

امام خامنه‌ای، به نقش برخی خواص بی‌بصیرت در نهضت امام حسین (ع) اشاره می‌کند و توضیح می‌دهند که چگونه برخی افراد صاحب نفوذ، با ایجاد وسوسه و تردیدافکنی، سعی داشتند آن حضرت را از قیام بازدارند.

ایشان، همچنین به پیروی امام خمینی (ره) از امام حسین (ع) در شناخت خواص بی‌بصیرت اشاره کرده و می‌فرمایند: «کاری که امام حسین (ع) کردند، یک کار فوق‌العاده‌ای است. ابعاد آن، از آنچه که ما امروز محاسبه می‌کنیم، بسیار فراتر و عمیق‌تر است. ما، غالباً جوانب و ریزه‌کاری‌های آن را ندیده می‌گیریم. صبر امام حسین (ع)، تنها این نبود که بر تشنگی و کشته شدن یارانش صبر کند؛ این‌ها صبرهای آسان است! صبر سخت‌تر آن بود که: افراد صاحب‌نفوذ، افراد آگاه، شخصیت‌های محترم، مدام به آن حضرت می‌گفتند: «این کار را نکن، این اقدام خطرناک است!». هیچ‌کس نبود که در مسیر قیام، امام حسین (ع) را وسوسه نکند، ایجاد تردید نکند. چه کسانی؟ عبدالله جعفر، عبدالله زبیر، عبدالله عباس، این‌ها، شخصیت‌های برجسته اسلام در آن زمان بودند، آقازاده‌های مهم اسلام، مدام به امام حسین (ع) می‌گفتند: «نکن! این کار را انجام نده!». اما چه کسی می‌توانست، در مقابل این وسوسه‌ها، تردیدافکنی‌ها، و راه‌های شرعی ساختگی، بایستد و نلغزد؟ فقط آن فردی که عزم، اراده، و ثبات در تصمیم‌گیری داشته باشد! اوست که می‌تواند این تحول عظیم را به وجود بیاورد. و امام بزرگوار ما -امام خمینی (ره)- در همین مسیر، به سید و سالار شهیدان اقتدا کرد و از ایشان پیروی نمود.» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار فرماندهان سپاه پاسداران، ۱۳/۰۴/۱۳۹۰: <https://farsi.khamenei.ir>).

این بررسی نشان می‌دهد که شناخت دشمن، بدون درک صحیح از وقایع تاریخی، ناقص خواهد بود. رهبر معظم انقلاب، بر ضرورت آگاهی از تجارب تاریخی تأکید دارند و این امر را یکی از ابزارهای مهم در دشمن‌شناسی می‌دانند.

هـ. ابعاد سیاسی و اجتماعی دشمن‌شناسی

دشمن‌شناسی در سیاست خارجی از دیدگاه مقام معظم رهبری، مبتنی بر شناخت ساختار نظام سلطه و راهکارهای مقابله با آن است. ایشان، با استناد به آیات قرآن کریم، دشمنان خارجی را همان سلطه‌گران جهانی می‌دانند که درصدد تضعیف استقلال کشورهای اسلامی و جلوگیری از پیشرفت آن‌ها هستند.

در این راستا، خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «وَلَنْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ» (بقره: ۱۲۰)

علامه طباطبایی (۱۳۹۳: ۳۱۰/۱)، این آیه را بیانگر ماهیت استکباری و زیاده‌خواهانه دشمنان اسلام می‌داند که پذیرش سلطه آن‌ها بر مسلمانان را هدف نهایی خود قرار داده‌اند. از منظر علوم سیاسی، نظریه وابستگی نیز بیان می‌کند که قدرت‌های استعماری، از طریق ابزارهای اقتصادی و فرهنگی، کشورها را تحت سیطره خود قرار می‌دهند (والرشتاین، ۱۴۰۳: ۴۵). مقام معظم رهبری، در بیانات خود، بر لزوم هوشیاری در برابر توطئه‌های این قدرت‌ها تأکید داشته و می‌فرماید: «اسلام به ما تعلیم داده است که اگر می‌خواهید صراط مستقیم را طی کنید و به سعادت دنیا و آخرت برسید، باید مستقل باشید و زیر بار قدرت‌های ظالم، مستکبر، و ستمگر نروید. این همان نقطه‌ای است که میان ملت ایران و دشمنان، اختلاف ایجاد کرده است. ملت ایران نمی‌خواهد زیر بار استکبار جهانی باشد؛ نمی‌خواهد منافع خود را قربانی منافع استکبار کند. آنچه که استکبار جهانی، و امروز در رأس آن آمریکا، به دنبال آن هستند، نقطه مقابل این استقلال است.» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار اقشار مختلف مردم، سالروز میلاد حضرت علی علیه السلام، ۱۳۸۷/۰۴/۲۶: <https://farsi.khamenei.ir>)

دشمن‌شناسی در سیاست خارجی، مستلزم تحلیل دقیق دیپلماسی عمومی، شناخت راهبردهای دشمنان، و تقویت راهکارهای بازدارندگی است. طبق نظریه رئالیسم تدافعی (والتز، ۱۴۰۲: ۹۰)، کشورها باید به تهدیدات خارجی با افزایش توان بازدارندگی و ایجاد ائتلاف‌های استراتژیک پاسخ دهند.

قرآن کریم نیز بر این نکته تأکید دارد: «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ» (انفال: ۶۰).

دشمن‌شناسی در حوزه اجتماعی و فرهنگی، ناظر بر شناخت راهکارهای دشمن در ایجاد انحراف در باورها، تضعیف هویت دینی و ملی، و ترویج سبک زندگی غربی است. قرآن کریم در این زمینه می‌فرماید: «إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ» (انفال: ۳۶). علامه طباطبائی (۱۳۹۳: ۱۹۰/۹)، در تفسیر این آیه بیان می‌کند که دشمنان اسلام، برای تضعیف ایمان مردم، هزینه‌های کلانی صرف می‌کنند تا فرهنگ دینی و ملی جوامع را تغییر دهند.

این دیدگاه، با نظریات فرهنگی مانند «هژمونی فرهنگی» آنتونیو گرامشی همخوانی دارد؛ گرامشی معتقد است که قدرت‌های سلطه‌گر، از ابزارهایی مانند رسانه‌ها، آموزش، و تبلیغات، برای اعمال نفوذ استفاده می‌کنند (گرامشی، ۱۳۹۹: ۲۲۰).

مقام معظم رهبری، جنگ نرم دشمن در عرصه اجتماعی و فرهنگی را بسیار سخت‌تر از جنگ سخت می‌داند و می‌فرماید: «امروز، میدان نبرد، میدان قدرت نرم است. قدرت نرم دشمن، شبهه‌پراکنی است. «شبهه‌پراکنی» یعنی چه؟ یعنی دشمن، ایمان ملت را هدف قرار داده و تلاش دارد در آن مناقشه و خدشه ایجاد کند. ملت ایران، با اعتقاد و ایمان کامل، پای انقلاب ایستادند؛ جان دادند، زحمت کشیدند، انقلاب را به پیروزی رساندند. هشت سال، در جنگ تحمیلی ایستادگی کردند. پس از آن، در مقابل فتنه‌ها ایستادند و هر جا لازم بود، حضور پیدا کردند. حالا، اگر دشمن بخواهد این دژ مستحکم را از بین ببرد یا در آن رخنه ایجاد کند، باید چه کار کند؟ باید در این ایمان خدشه وارد کند، شبهه افکنی کند. شبهه را نباید دست کم گرفت. افرادی بودند که در مقابل نیزه و شمشیر ایستادگی کردند، اما در برابر شبهه و تردید، زمین خوردند. شبهه، چنین تأثیری دارد.» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار ائمه جمعه سراسر کشور، ۱۴۰۱/۰۵/۰۵: <https://farsi.khamenei.ir>)

مفهوم «جنگ شناختی» نیز در مطالعات امنیتی مطرح شده است (لیند، ۱۳۹۸: ۷۵). جنگ شناختی، بیانگر تلاش دشمنان برای تغییر درک عمومی از واقعیت‌ها و ایجاد تردید نسبت به ارزش‌های بومی است.

قرآن کریم نیز این تهدید را گوشزد کرده و می‌فرماید: «يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ» (توبه: ۳۲).

دشمن‌شناسی در سیاست خارجی، اجتماعی، و فرهنگی، مستلزم هوشیاری، تقویت بصیرت، و مقابله هوشمندانه با ابزارهای نفوذ دشمن است. مقام معظم رهبری، بر ضرورت تولید محتوای بومی

و اسلامی در برابر تهاجم فرهنگی تأکید دارند. در سطح جامعه، شناخت عملیات روانی دشمنان و مقابله با آن، از جمله اقدامات ضروری است.

یکی از روش‌های دشمن، برای تغییر هویت فرهنگی، ایجاد دوگانگی‌های کاذب در جامعه است (چامسکی، بی‌تا: ۵۰/۱). رسانه‌های غربی تلاش می‌کنند تا با ایجاد دوقطبی‌های مصنوعی، انسجام ملی را تضعیف کنند.

قرآن کریم نیز این روش دشمن را تبیین کرده و می‌فرماید: «وَمِنَ النَّاسِ مَن يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ» (بقره: ۲۰۴).

و. راهکارهای مقابله با دشمن از منظر قرآن و اندیشه‌های امام خامنه‌ای

۱. راهکارهای قرآنی

یک. تقوا و ایمان، سلاح مقابله با دشمن

قرآن کریم، در آیات متعددی بر اهمیت تقوا و ایمان، به‌عنوان ابزار اصلی مقابله با دشمن تأکید کرده است.

در آیه ۱۲۵ سوره آل عمران، خداوند می‌فرماید: «بَلَىٰ إِن تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ» (آل عمران: ۱۲۵)

این آیه نشان می‌دهد که تقوا و صبر، سلاحی قدرتمند در برابر دشمن است. علامه طباطبائی، در تفسیر المیزان (طباطبائی، ۱۳۹۳: ۲۵۶/۳) تأکید دارد که تقوا، نه تنها موجب تقویت روحیه فرد، بلکه باعث حمایت الهی نیز می‌شود.

شیخ طوسی، در تفسیر التبیان (طوسی، ۱۴۱۷: ۳۴۵/۲)، بیان می‌کند که تقوا، به معنای پرهیز از گناه و عمل به دستورات الهی است و فرد را در برابر وسوسه‌های دشمن مقاوم می‌سازد.

در آیه ۴۵ سوره انفال، آمده است: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» (انفال: ۴۵). این آیه، بر اهمیت ذکر خدا و ثبات قدم در برابر دشمن تأکید می‌کند.

فیض کاشانی، در تفسیر الصافی (فیض کاشانی، ۱۴۱۵: ۱۲۳/۲)، بیان می‌کند که ذکر خداوند، باعث آرامش قلب و تقویت روحیه مؤمنان در برابر دشمن می‌شود.

دو. وحدت و همبستگی اجتماعی

قرآن کریم، در آیه ۱۰۳ سوره آل عمران، می‌فرماید: «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا» (آل عمران: ۱۰۳). این آیه، بر اهمیت وحدت و همبستگی اجتماعی در مقابله با دشمن تأکید می‌کند. علامه طباطبائی، در تفسیر المیزان (طباطبائی، ۱۳۹۳: ۱۲۳/۴)، بیان می‌کند که تفرقه و اختلاف، موجب ضعف جامعه می‌شود، در حالی که وحدت، جامعه را در برابر تهدیدات دشمن مقاوم می‌سازد.

شیخ طبرسی، در تفسیر مجمع البیان (طبرسی، ۱۳۷۲: ۲/۲۳۴)، تأکید می‌کند که «حبل‌الله» به معنای قرآن و اهل بیت علیهم‌السلام است و اعتصام به آن‌ها، موجب وحدت و استحکام جامعه می‌شود. در آیه ۴۶ سوره انفال، آمده است: «وَاطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ» (انفال: ۴۶). این آیه، هشدار می‌دهد که نزاع و اختلاف، موجب ضعف و شکست جامعه می‌شود. ملا فتح‌الله کاشانی، در تفسیر منهج الصادقین (کاشانی، ۱۳۳۶: ۱۵۶/۳)، بیان می‌کند که اطاعت از خدا و پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم، و پرهیز از نزاع، کلید پیروزی در برابر دشمن است.

۲. راهکارهای عملی از دیدگاه امام خامنه‌ای

یک. تقویت بنیه دفاعی و نظامی

امام خامنه‌ای همواره بر ضرورت تقویت بنیه دفاعی و نظامی کشور تأکید داشته‌اند. ایشان معتقدند که داشتن توان دفاعی قوی، نقش بازدارنده‌ای در برابر تهدیدات دشمن دارد. همچنین، بر لزوم توسعه فناوری‌های دفاعی و نظامی برای مقابله با تهدیدات نوین تأکید کرده و می‌فرمایند: «اگر ملتی، نیروهای مسلح آن، و مدیران دفاعی، تهدید را در اندازه واقعی خود ببینند، و از طرف دیگر، ظرفیت‌ها و توان خود را به شکل واقعی بشناسند و آن را آماده کنند - وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ؛ هر چه می‌توانید، مهیا کنید- آن گاه این توان دفاعی، قطعاً منافع ملی را تأمین، موجودیت ملی را حفظ، و هویت ملی را تقویت خواهد کرد.

اگر ملت، قدرت دفاعی‌ای را که بر اساس چنین محاسبه‌ای شکل گرفته باشد، داشته باشد، مسئولان طمأنینه پیدا می‌کنند، مردم آرامش می‌یابند، و با خیال آسوده، مشغول کارهای اساسی کشور می‌شوند. بنابراین، قدرت دفاعی چنین اهمیتی دارد.» (بیانات امام خامنه‌ای در ارتباط تصویری

با مراسم مشترک دانش‌آموختگی دانشگاه‌های افسری نیروهای مسلح، ۱۳۹۹/۰۷/۲۱: (<https://farsi.khamenei.ir>)

دو. مقابله با جنگ نرم و تهاجم فرهنگی

امام خامنه‌ای، جنگ نرم و تهاجم فرهنگی را از مهم‌ترین تهدیدات جامعه اسلامی دانسته‌اند. ایشان بر لزوم آگاهی‌بخشی و بصیرت‌افزایی در جامعه برای مقابله با این تهدیدات تأکید دارند و معتقدند که تنها با تقویت فرهنگ اسلامی و ملی، می‌توان در برابر تهاجم فرهنگی دشمن ایستادگی کرد. ایشان در این خصوص می‌فرمایند: «دروغ، فریب، و جنگ روانی دشمن را افشا کنید. یک روزی، در زمان امام، نه اینترنت بود، نه ماهواره‌ها به این شکل بود؛ آن‌جا امام می‌گفت که دشمن با قلم با شما مبارزه می‌کند؛ با قلم! امام، متوجه این تهدید بود. امروز، دیگر فقط بحث قلم نیست، بحث فضای مجازی، ماهواره‌ها، و جنگ روانی همه‌گیر و گسترده است. نگذارید که جنگ روانی دشمن، در کشور تأثیر بگذارد.» (بیانات امام خامنه‌ای در مراسم سی‌وسومین سالگرد رحلت امام خمینی (ره)، ۱۴۰۱/۰۳/۱۴: (<https://farsi.khamenei.ir>))

سه. خوداتکایی اقتصادی و علمی

امام خامنه‌ای، خوداتکایی اقتصادی و علمی را یکی از راهکارهای اصلی مقابله با دشمن معرفی کرده‌اند. ایشان بر لزوم توسعه علمی و اقتصادی کشور برای کاهش وابستگی به دشمن تأکید داشته و معتقدند که خوداتکایی اقتصادی و علمی، ابزاری قدرتمند در برابر تحریم‌ها و فشارهای دشمن است. ایشان در این خصوص می‌فرمایند: «اگر بخواهیم اقتصاد داخلی رونق پیدا کند، باید صادرات خوب، واردات به‌مورد، و ارتباطات اقتصادی مناسب داشته باشیم؛ در این تردیدی نیست. سرمایه‌گذاری خارجی‌ها در داخل کشور باید صورت گیرد؛ بنده با این مخالف نیستم. اما تدبیر کار و سررشته امور، باید در اختیار مدیران داخلی باشد. این مدیران هستند که باید تصمیم‌گیری کنند و اراده کنند. اگر کار به‌دست بیگانگان سپرده شود، مدیریت کشور از دست مدیران داخلی خارج خواهد شد. حوادث عبرت‌انگیزی در این زمینه اتفاق افتاده است.» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار مردم آذربایجان شرقی، ۱۳۹۶/۱۱/۲۹: (<https://farsi.khamenei.ir>)).

چهار. بصیرت در مقابله با دشمن

امام خامنه‌ای، بر لزوم آگاهی‌بخشی و بصیرت‌افزایی در جامعه برای مقابله با تهدیدات دشمن تأکید کرده‌اند. ایشان معتقدند که تنها با افزایش آگاهی و بصیرت مردم، می‌توان در برابر تهدیدات دشمن ایستادگی کرد.

ایشان در این خصوص می‌فرمایند: «باید مراقب باشیم، راه را خطا نرویم، اشتباه نکنیم، و حق را با باطل عوضی نگیریم. قرآن به ما معیار داده است. قرآن می‌فرماید: «مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ». کسانی که با او همراه هستند. بحث ما این است که آیا ما با پیامبر هستیم یا نیستیم؟ راه، این است دیگر. علامت دارد: «وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ» (فتح: ۲۹). اگر دیدید راهی که در آن حرکت می‌کنید، کفار را خوشحال می‌کند، بدانید که «أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ» نیستید. پس همراه پیامبر ﷺ نیستید. اما اگر دیدید راهی که در آن قدم گذاشته‌اید، استکبار جهانی، دولت‌های قاهر ضدّ دین و ضدّ اسلام را ناراحت و عصبانی می‌کند، بدانید که این همان «أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ» است. این، معیار و ملاک تشخیص است. حواسمان باید جمع باشد، بدانیم چه کاری انجام می‌دهیم، بدانیم چه می‌گوییم؛ حرفی نزنیم که در جهت نقشه دشمن باشد؛ مبدا جدول دشمن را کامل کنیم!» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار هزاران نفر از مردم سیستان و بلوچستان و خراسان جنوبی، ۱۴۰۲/۲۰۶).

با توجه به یافته‌های این پژوهش، انواع دشمنان نظام اسلامی، اهداف، روش‌های آنان، و راهبردهای مقابله با آن‌ها در عرصه‌های سیاسی و اجتماعی، بر اساس آراء امام خامنه‌ای، را می‌توان در جدول زیر نمایش داد:

جدول: دشمن‌شناسی در اندیشه‌های امام خامنه‌ای

محور	دسته‌بندی	شرح و تحلیل
انواع دشمنان	دشمن درونی فردی	ضعف‌های اخلاقی مانند ناامیدی، بی‌اعتمادی، تنبلی، خودخواهی افراطی، بدبینی، و وابستگی به بیگانگان که مانع پیشرفت فرد و جامعه می‌شود.
	دشمن درونی اجتماعی	جریان‌های نفوذی، فساد اقتصادی و فرهنگی، اشرافی‌گری، ترویج بی‌تفاوتی نسبت به ارزش‌های دینی و ملی، تضعیف اعتماد عمومی، ایجاد اختلاف و تفرقه.

محور	دسته‌بندی	شرح و تحلیل
	دشمن بیرونی سیاسی	نظام سلطه جهانی (آمریکا، صهیونیسم بین‌الملل، کمپانی‌های بزرگ)، تحریم‌های اقتصادی، فشارهای دیپلماتیک، تضعیف استقلال سیاسی کشورهای اسلامی.
	دشمن بیرونی اجتماعی و فرهنگی	جنگ نرم، تهاجم فرهنگی، تبلیغات رسانه‌ای، تغییر سبک زندگی، ترویج فساد اخلاقی، جنگ شناختی برای تغییر باورها و ارزش‌ها.
اهداف دشمنان	سیاسی	سلطه بر کشورهای اسلامی، تغییر ماهیت حکومت‌های مستقل، وابسته‌سازی اقتصادی و سیاسی، ایجاد تفرقه میان ملت‌ها، کاهش نفوذ فرهنگ اسلامی در عرصه بین‌الملل.
	اجتماعی	از بین بردن همبستگی اجتماعی، گسترش اختلافات قومی و مذهبی، تضعیف روحیه مقاومت و خودباوری، اشاعه سبک زندگی غربی و تضعیف بنیان خانواده.
روش‌ها ی دشمنان	سیاسی	تحریم اقتصادی، فشار دیپلماتیک، حمایت از گروه‌های معاند داخلی، جنگ ترکیبی (اقتصادی، فرهنگی، رسانه‌ای، نظامی).
	اجتماعی	استفاده از شبکه‌های اجتماعی و رسانه‌های معاند برای ایجاد اختلاف، تضعیف اعتماد مردم به نظام، نفوذ در نهادهای فرهنگی و علمی، تبلیغ فساد و اشرافی‌گری.
راهبرده ای مقابله	سیاسی	تقویت استقلال سیاسی، ایجاد اتحاد میان کشورهای اسلامی، افزایش توان دفاعی و بازدارندگی، مقابله با جنگ ترکیبی از طریق تقویت دیپلماسی مقاومتی.
	اجتماعی	حفظ وحدت و انسجام ملی، تقویت روحیه خودباوری، مقابله با نفوذ دشمن در رسانه‌ها و نهادهای فرهنگی، تقویت فرهنگ مقاومت و ایثار.

نتیجه‌گیری

با بررسی ابعاد گوناگون دشمن‌شناسی از منظر قرآن کریم و اندیشه‌های امام خامنه‌ای، این پژوهش نشان داد که دشمن‌شناسی، نه تنها یک مقوله نظری، بلکه ضرورتی عملی و راهبردی برای جوامع اسلامی است.

یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که قرآن کریم، به عنوان اصلی‌ترین منبع معرفتی مسلمانان، چارچوبی جامع برای شناخت دشمنان داخلی و خارجی ارائه کرده است. از منظر قرآنی، دشمنان را می‌توان به دو دسته اصلی تقسیم کرد:

- دشمنان آشکار: مانند کفار، مشرکان، و منافقان
- دشمنان پنهان: مانند نفاق، ضعف‌های اخلاقی، و نفوذ فرهنگی

این دسته‌بندی، نه تنها در آیات قرآن، بلکه در اندیشه‌های امام خامنه‌ای نیز مورد تأکید قرار گرفته است.

رهبر معظم انقلاب، با الهام از آموزه‌های قرآنی و تحلیل تجربیات تاریخی، بر این باورند که دشمن‌شناسی، بدون شناخت عمیق از روش‌های نفوذی و تهاجمی دشمن، امکان‌پذیر نیست. از دیدگاه ایشان:

- دشمن داخلی، به‌ویژه نفاق، ضعف روحیه ملی، وابستگی فرهنگی و اقتصادی، از خطرناک‌ترین تهدیدها برای جوامع اسلامی است.

- دشمن خارجی، با ابزارهایی مانند تحریم اقتصادی، جنگ نرم، و تهاجم فرهنگی، در صدد تضعیف هویت دینی و استقلال جوامع اسلامی است.

راهبردهای قرآنی و اندیشه‌های مقام معظم رهبری در مقابله با دشمن راهکارهای مقابله با دشمن، هم در قرآن کریم و هم در بیانات امام خامنه‌ای، بر محورهای زیر استوار است:

۱. تقویت ایمان
۲. وحدت اجتماعی
۳. آگاهی‌بخشی و بصیرت‌افزایی
۴. تقویت بنیه دفاعی و نظامی
۵. مقابله با جنگ نرم و تهاجم فرهنگی

۶. خوداتکایی اقتصادی و علمی
این موارد، نه تنها توصیه‌های دینی، بلکه راهبردهایی عملی برای مقاومت در برابر تهدیدات داخلی و خارجی هستند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات پژوهش

نتیجه نهایی این پژوهش، بر لزوم ایجاد یک سیستم جامع دشمن‌شناسی در جوامع اسلامی، بر اساس آموزه‌های قرآنی و تحلیل‌های راهبردی تأکید دارد.
شناخت دشمن، تحلیل روش‌های آن، و ارائه راهکارهای عملی برای مقابله، از جمله وظایف اساسی نخبگان فکری، تصمیم‌گیران سیاسی، و مسئولان اجتماعی است.
این پژوهش همچنین پیشنهاد می‌کند که تحقیقات آینده در این حوزه، می‌توانند با تأکید بر تحلیل‌های تطبیقی بین دشمن‌شناسی قرآنی و راهبردهای معاصر جنگ نرم، به فهم عمیق‌تری از چگونگی مقابله مؤثر با تهدیدات پیش‌رو دست یابند.
بنابراین، دشمن‌شناسی، نه تنها یک امر دینی، بلکه ضرورتی برای حفظ استقلال، هویت فرهنگی، و انسجام اجتماعی جوامع اسلامی است.
این موضوع باید به‌صورت مستمر و علمی مورد بررسی، ارزیابی، و بازنگری قرار گیرد.

منابع

- ابن کثیر، اسماعیل بن عمر. تفسیر القرآن العظیم. تحقیق: محمد حسین شمس الدین، بیروت: دار الکتب العلمیه، چاپ اول، ۱۴۱۹.
- چامسکی، نوآم. کنترل افکار عمومی. ترجمه محمد رضا توکلی، نشر نی، بی تا.
- دهخدا، علی اکبر. لغت نامه دهخدا. تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۸۰.
- سیوطی، جلال الدین. تفسیر الجلالین. مؤسسه انتشاراتی حسینی اصل، ۱۳۹۱.
- طباطبایی، سید محمد حسین. تفسیر المیزان. ج ۲، قم: انتشارات جامعه مدرسین، ۱۳۶۳.
- طبرسی، فضل بن حسن. مجمع البیان فی تفسیر القرآن. تهران: انتشارات ناصر خسرو، ۱۳۷۲.
- طوسی، محمد بن حسن. التبیان فی تفسیر القرآن. بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۱۷.
- عمید، حسن. فرهنگ عمید. چاپ بیست و پنجم، تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۱.
- فخر رازی، محمد بن عمر. التفسیر الکبیر. ج ۱۵، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۸.
- فیض کاشانی، ملا محسن. تفسیر الصافی. تهران: انتشارات الصدر، ۱۴۱۵.
- کاشانی، ملا فتح الله. منهج الصادقین فی تفسیر القرآن. تهران: انتشارات اسلامیه، ۱۳۳۶.
- گرامشی، آنتونیو. دفاتر زندان. ترجمه محمد تقی دلفروز، نشر آگاه، ۱۳۹۹.
- لیند، ویلیام اس. جنگ چهارم. ترجمه حسین عباسی، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۹۸.
- معین، محمد. فرهنگ معین (فارسی). چاپ دوم، تهران: زرین، نگارستان کتاب، ۱۳۷۴.
- مکارم شیرازی، ناصر. تفسیر نمونه. تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴.
- والتز، کنت. نظریه سیاست بین الملل. ترجمه علیرضا طیب، نشر نی، ۱۴۰۲.
- والرشتاین، امانوئل. نظام جهانی مدرن. ترجمه محسن ثلاثی، نشر ثالث، ۱۴۰۳.
- Buzan, B., & Hansen, L. *The evolution of international security studies*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2009.
- Jervis, R. *Perception and misperception in international politics*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1976.
- <https://farsi.khamenei.ir>.

References

- Amid, Hasan. Farhang-e Amid (Amid Dictionary). 25th Edition, Tehran: Amir Kabir Publishing Institute, 1381 SH (2002 CE).
- Buzan, B., & Hansen, L. *The evolution of international security studies*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2009.
- Chomsky, Noam. Controlling Public Opinion. Translated by Mohammad Reza Tavakoli, Nashr-e Ney, n.d.
- Dehkhoda, Ali Akbar. Lughat-nameh Dehkhoda (Dehkhoda's Dictionary). Tehran: University of Tehran, 1380 SH (2001 CE).
- Fakhr Razi, Muhammad ibn Umar. Al-Tafsir al-Kabir (The Great Commentary). Vol. 15, Beirut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi, 1408 AH (1987 CE).
- Fayz Kashani, Mullah Mohsen. Tafsir al-Safi (The Clear Commentary). Tehran: Al-Sadr Publishing, 1415 AH (1994 CE).
- Gramsci, Antonio. Prison Notebooks. Translated by Mohammad Taqi Delfruz, Agah Publishing, 1399 SH (2020 CE).
- Ibn Kathir, Ismail ibn Umar. Tafsir al-Quran al-Azim (The Great Commentary on the Quran). Edited by Muhammad Hussein Shams al-Din, Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyah, 1st Edition, 1419 AH (1998 CE).
- Jervis, R. *Perception and misperception in international politics*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1976.
- Kashani, Mullah Fathullah. Manhaj al-Sadiqin fi Tafsir al-Quran (The Method of the Truthful in the Commentary on the Quran). Tehran: Islamic Publishing, 1336 SH (1957 CE).
- Lind, William S. The Fourth War. Translated by Hossein Abbasi, Amir Kabir Publishing, 1398 SH (2019 CE).
- Makarem Shirazi, Naser. Tafsir-e Nemouneh (The Sample Commentary). Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyah, 1374 SH (1995 CE).
- Mo'in, Muhammad. Farhang-e Mo'in (Mo'in's Dictionary). 2nd Edition, Tehran: Zarrin, Negarestan Ketab, 1374 SH (1995 CE).
- Suyuti, Jalal al-Din. Tafsir al-Jalalayn (The Interpretation of the Al-Jalalayn). Hosseini Asal Publishing Institute, 1391 SH (2012 CE).
- Tabatabai, Sayyid Muhammad Husayn. Tafsir al-Mizan (The Interpretation of the Balance). Vol. 2, Qom: Society of Teachers Publications, 1363 SH (1984 CE).

- Tabrisi, Fadl ibn Hasan. *Majma al-Bayan fi Tafsir al-Quran* (The Comprehensive Commentary on the Quran). Tehran: Nasir Khusraw Publishing, 1372 SH (1993 CE).
- Tusi, Muhammad ibn Hasan. *Al-Tebyan fi Tafsir al-Quran* (The Expression in the Commentary on the Quran). Beirut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi, 1417 AH (1997 CE).
- Wallerstein, Immanuel. *Modern World-System*. Translated by Mohsen Talathi, Thalith Publishing, 1403 SH (2024 CE).
- Waltz, Kenneth. *Theory of International Politics*. Translated by Alireza Teyeb, Nashr-e Ney, 1402 SH (2023 CE).
- <https://farsi.khamenei.ir>